

Козинець О. Г.,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін юридичного факультету,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів

Ромащенко К. Ю.,
здобувач освітнього ступеня «бакалавр»,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів

ЩОДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЯК КРИТЕРІЙ ЗАХИСТУ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Починаючи з кінця XVIII ст., внаслідок революційних змін, у розвинених країнах світу почали закріплювати права людини і громадянина на конституційному рівні. На той час здавалося, що ніхто, ні за яких обставин не може ці права обмежити чи відмінити. Але з часом почали винаходити причини обмеження прав людини і навіть обґрунтовувати необхідність це робити.

На сьогоднішній день питання обмеження прав не нове. Порушувалось воно і раніше, зокрема, під час дії надзвичайного та воєнного стану. Однак його застосування переважно було місцевим, поширювалось виключно на окремі території та людей, які там проживали.

В останнє майже десятиріччя час від часу постає питання про обмеження прав людини та його правомірність. Так, вперше в сучасній Україні особливо гостро постало питання обмеження прав людини під час подій на Сході України з 2014 р. Із запровадженням особливого стану на територіях Донецької та Луганської областей почали частково обмежувати певні права людей. Згодом, коли почалась всесвітня пандемія коронавірусної інфекції, а саме в березні 2020 р. в Україні у зв'язку з цим запровадили карантинні обмеження, то знову гостро постало питання про обмеження прав людини та доцільність цього процесу. І втретє за короткий проміжок часу відбулось обмеження конституційних прав людини у зв'язку із запровадженням воєнного стану через широкомасштабне вторгнення на територію України російських військ 24 лютого 2022 р.

З першого погляду здається, що занадто часто відбувалось обмеження прав людини під час названих подій, що воно є неправомірним та суперечить Конституції України. Але насправді це не є так. Тому, що метою деяких обмежень, в першу чергу, виступав захист національної безпеки держави, громадського порядку та належна охорона людини, її життя та здоров'я.

Першочергово, потрібно з'ясувати чи можуть обмежуватись права на конституційному рівні та яка стаття Основного закону України на це вказує. Відповідно ст. 64 Конституції України – конституційні права й свободи людини та громадянина не

можуть бути обмежені, окрім випадків, встановлених цим законом [1]. Такими випадками є встановлення на території України воєнного або надзвичайного стану, стосовно впровадження якого виникають певні обмеження прав і свобод людини, обов'язково із зазначенням строку цих обмежень.

Обмеження прав та свобод людини і громадянина є міжгалузевим інститутом, що охоплює норми конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового права, що визначає конкретні обмеження в реалізації прав стосовно до закону в умовах дії надзвичайного або воєнного стану [2, с. 359]. Можливість обмеження прав і свобод людини державою передбачено багатьма міжнародно-правовими актами, такі як Загальна декларація прав та свобод людини і громадянина, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, які регулюють родоначальні права людини [3, с. 149]. Слід зауважати, що не тільки міжнародні нормативно-правові акти є єдиним джерелом даного інституту, адже й національне законодавство регулює проблемне на сьогодні питання обмеження прав, у першу чергу, це Конституція України – Основний закон нашої держави та похідні від нього нормативно-правові акти та Укази Президента України.

Так, умови дії спеціальних правових режимів спричиняють певні специфічні обмеження для повноцінної життєдіяльності людини та громадянина, але вони ні в якому разі не мають стосуватися скасування такої групи безумовних прав, які прописані в статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Перелічені статті стосуються прав на громадянство, на життя, повагу до гідності, свободу, особисту недоторканність та інші, які в ніякому разі не мають бути обмежені та за посягання на них, буде встановлюватись відповідна відповідальність. Надзвичайний та воєнний стани є спеціальними правовими режимами, які висувають додаткові заборони та обов'язки, спеціальні адміністративні заходи, дозвільний спосіб реалізації права [4, с. 127]. Однак, не можуть бути приводом для застосування тортур, фізичного та морального насильства, жорстокого поводження стосовно людини та не повинні принижувати її гідність.

Відповідно до ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» від 2000 р., надзвичайним станом є особливий правовий режим, який обмежує деякі конституційні права людей та наділяє додатковими повноваженнями органи державної влади [5]. Надзвичайний стан оголошується у разі реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладу, якщо альтернативними способами усунути проблему є недосяжним. Названий стан впроваджується строком не більше 30 діб і не більше 60 діб – в окремих її місцевостях та може бути продовжений на строк не більше як 30 діб. Беручи до уваги статтю 16 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» під час його дії можуть встановлюватись такі обмеження: встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду; обмеження свободи пересування на вказаній території; обмеження руху транспортних засобів, а також, можливість здійснення їх огляду; примусове відчуження або вилучення майна, що належить фізичним або юридичним особам; заборона проведення масових заходів, страйків; посилення охорони громадського порядку й об'єктів, які мають важливе значення для забезпечення життєдіяльності всього населення та народного господарства [6, с. 50]. У статті 17 зазначеного закону, можуть вводиться додаткові обмежувальні заходи [5].

Згідно статті 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», під воєнним станом розуміють особливий правовий режим, який вводиться в державі або в окремих її територіях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності, територіальній цілісності країни [7]. Так, перелік обмежень набагато ширший, ніж в умовах дії надзвичайного стану, до них відносять: встановлення комендантської години, трудової повинності, перевірка документів, огляд особистих речей, обмеження та заборона вибору місця перебування або проживання на вказаній території, торгівля зброєю, використовувати трудові ресурси підприємств, примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та ін.

Враховуючи той факт, що з 24.02.2022 р. на території всієї держави почав діяти воєнний стан, тимчасово, на період дії правового режиму цього стану, відповідно до тих, які вже були названі можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30, 31, 31, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та в обсязі, які є необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [7].

Постає питання, чому такі обмеження, для чого вони? Слід погодитись із думками авторів, що більшість цивільних громадян не мають навичок, які необхідні для протидії агресору, а їх судження ґрунтуються переважно на суб'єктивних поглядах, індивідуальних інтересах чи власних спостереженнях, які можуть суперечити стратегії та тактиці ведення бойових дій [8, с. 287]. Звідси й виходить те, що потреба в обмеженні прав громадян, повністю унеможливорює порушення визначених Конституцією України первинних прав та свобод людей. Обмеження певних прав людини та громадянина повинні відповідати принципу законності, розумності, збалансованості, пропорційності та співрозмірності, а пов'язані з ними заборони не мають бути надмірними та такими, що пригнічують соціальну цінність людей. Будь-яке обмеження прав виконується тільки для соціального блага, безпеки держави та суспільства.

Таким чином, обмеження прав і свобод людини є допустимим лише в умовах дії спеціальних правових режимів (надзвичайного та воєнного стану), якщо це прямо передбачено Конституцією України та не суперечать нормам міжнародного права. При дотриманні вищезазначених вимог, дані обмеження вважаються правомірними. Слід пам'ятати, що права та свободи можуть обмежуватись лише задля захисту інших соціальних цінностей, які є дуже істотним компонентом сьогодення.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. за № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 20.05.2022).

2. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 357-361.
3. Карабанова М.Д. Критерії правомірного обмеження прав людини. *Юридичні науки.* Одеса. 2012. С. 147-152.
4. Мельник Р. І., Чубко Т. П. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2016. № 1. С. 125-134.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 21.05.2022).
6. Пасічник І.О. Обмеження конституційних прав людини в умовах дії спеціальних правових режимів. *Міжнародна науково-практична конференція «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти».* Львівський науковий форум. 2020. С. 49-51.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47> (дата звернення: 21.05.2022).
8. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи.* 2022. № 4(22). С. 281-291.